

زبان تاریخ و تاریخ زبان

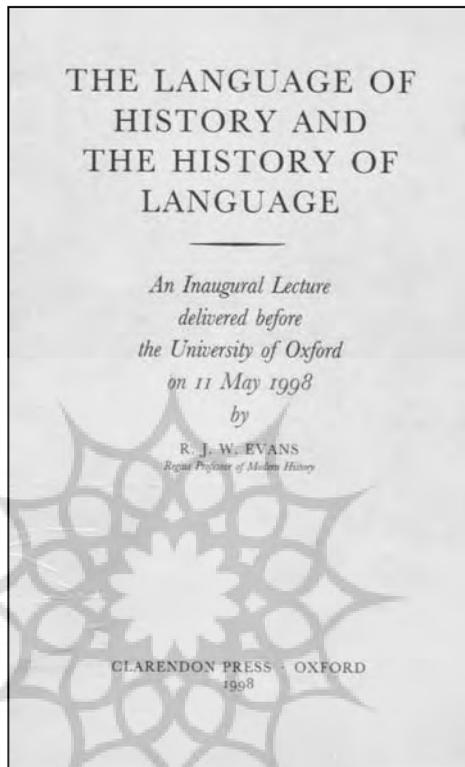
○ رضا امینی

همواره مورد توجه بوده است. در آکسفورد همواره تأکید بر این بوده است که تاریخ‌دانان مشتاقی مورد نیازند که تمایل به دانستن زبانهای گوناگون داشته باشند.^۲

پروفیسور ایوانز در پاسخ به اینکه چرا مورخین باید دارای دانش گسترده‌ی زبانی باشند می‌گوید: البته به منظور فهمیدن درست و خوب متن‌ها، سنت‌های تاریخ‌نگاری و فرهنگ‌های دیگر.^۳

ایوانز به این نکته اشاره می‌نماید که هدف سخنرانی او این است که نشان داده شود زبان چیزهای بسیار دیگری دارد که می‌تواند در اختیار مورخ قرار دهد و اشاره می‌کند که هر چند مورخین به طور گسترده‌ای از دیدگاه‌های مردم‌شناسی یا جامعه‌شناسی، اقتصاد یا روانشناسی، تئوری‌های سیاسی یا ادبی سود بردند اما به گونه‌ی شگفت‌انگیزی در به‌کارگیری ابزارهای سنت‌های زبان‌شناسی کند بوده‌اند، هر چند زمانی که زبان‌شناسی، فقه‌اللغة (Philology) گفته می‌شد این دو رشته - تاریخ و زبان‌شناسی - دارای ارتباطات نزدیکی با هم بودند.^۴ ایوانز ضمن اشاره به دیدگاه‌های پست‌مدرنیستی و هرمنیوتیکی درباره‌ی زبان و تأثیر آنها بر مطالعه‌ی متن‌های تاریخی و چالش‌هایی که تاریخ با آنها رو به رو شده است بیان می‌دارد که به اعتقاد یکی از همکاران او پست‌مدرنیسم می‌تواند در روند تاریخ‌نگاری سودمند باشد.^۵

یافته‌های بسیاری از گرایش‌های زبان‌شناسی تنها مربوط به این رشته نمی‌باشند بلکه در رشته‌های علمی دیگر نیز کاربرد دارند. به عنوان مثال هر چند زبان‌شناسی اجتماعی به طور عمده به موضوعات هم‌زمانی می‌پردازد، اما به هر حال بحث‌های آن مربوط به دگرگونی زبان است. «بنابراین آنها [زبان‌شناسان اجتماعی] نیز تاریخ‌نگارند»، چرا که «پرسش‌های اصلی زبان‌شناسان اجتماعی درباره‌ی گذشته است.»^۶ به عبارت دیگر آنها به طور کلی باید به این پرسش پاسخ دهند که چه شرایطی باعث بوجود آمدن دگرگونی‌های زبانی و سرعت گرفتن آنها شده است؟ به نوشته‌ی آنتونی آرلاتو،^۷ تاریخ در عام‌ترین مفهوم، علم مطالعه‌ی تحول نهادهای بشری است. بنابراین می‌توان از تاریخ فرهنگی یا معنوی سخن گفت که تحول اندیشه‌ی بشری و اندیشمندان بزرگ، چگونگی تأثیرگذاری آنها بر یکدیگر، چگونگی پیدایش مستقل اندیشه‌های واحد در فرهنگ‌های مختلف را پی‌جویی می‌کند. تاریخ سیاسی رشته‌ای است که از اعمال دولتمردان بزرگ و ظهور و سقوط ملت‌ها و امپراطوری‌های بزرگ سخن می‌گوید. تاریخ اقتصادی به جنبه‌های تجارتي جامعه و چگونگی تغییر و تحول نظام‌های اقتصادی گوناگون، در

- The Language of History And the History of Language
- R. J. W. Evans
- Oxford: Clarendon Press, ۱۹۹۸

روند پیشرفت‌های علمی که از چند قرن پیش شروع شده بود، در قرن نوزدهم و قرن بیستم به اوج خود رسید. در قرن بیستم با شکوفایی هرچه بیشتر علوم دستاوردهای زیادی به زندگی بشر ارزانی شد. در زمینه‌ی مطالعات علمی دو رویداد اثرگذار را در این قرن شاهد بودیم: نخستین رویداد را می‌توان تخصصی شدن علوم نامید که شاید دلیل آن گستردگی بسیار زیاد زمینه‌های پژوهش‌های علمی باشد و نیز نیاز به جست‌وجوی ظرافت‌ها و عمیق شدن در پژوهش‌های علمی. دومین رویداد پدیدار شدن مطالعات میان‌رشته‌ای (interdisciplinary studies) بود. این‌گونه مطالعات بیش از یک زمینه‌ی مطالعاتی را دربرمی‌گیرند و از یافته‌های علوم دیگر در یک زمینه‌ی مطالعاتی دیگر استفاده می‌کنند. پدیدار شدن مطالعات میان‌رشته‌ای باعث شده است که بسیاری از ابهامات در زمینه‌های مختلف علمی با استفاده از یافته‌ها، الگوها و روش‌های پژوهشی رشته‌های دیگر روشن گردد.

پروفیسور آر. جی. دبلیو ایوانز، استاد سلطنتی تاریخ نوین در دانشگاه آکسفورد است. بسیاری از مطالعات تاریخی او درباره‌ی تاریخ کشورها و جامعه‌های اروپای مرکزی و شرقی و به‌ویژه مناطقی است که پیش از فروپاشی امپراتوری خاندان هابسبورگ (۱۹۱۸-۱۵۲۶) تحت تسلط آنها بود. پروفیسور ایوانز علاقه‌ی ویژه‌ای به نشان دادن جایگاه زبان در تکامل تاریخی دارد. کتاب زبان تاریخ و تاریخ زبان در واقع متن سخنرانی افتتاحیه‌ی اوست که در ۱۱ می ۱۹۹۸ در دانشگاه آکسفورد ایراد گردیده است. ایوانز در این سخنرانی بیان می‌دارد که هدف از ایجاد کرسی سلطنتی تاریخ در آکسفورد و کمبریج در ۱۷۲۴، به فرمان جرج دوم، هدفی دوگانه بوده است: به این معنی که این دانشگاه‌ها باید به دانشجویان خود تاریخ نوین و دانش زبان‌های نوین را می‌آموختند، ایوانز اشاره می‌کند که در این دو دانشگاه به مدت یک قرن این هدف دوگانه به فراموشی سپرده شد و شاید به همین دلیل در این مدت نمی‌توان فردی را نام برد که مطالعه‌ی تاریخ به نوعی مرهون تلاش‌های او باشد. یکی از هدف‌های پروفیسور ایوانز در این سخنرانی جلب توجه پژوهشگران تاریخ به اهمیت یافته‌های زبانی در مطالعات آنهاست. بحث‌هایی که امروزه در قالب پست‌مدرنیسم درباره‌ی زبان می‌شود باعث شده است که مورخین و علاقه‌مندان به مطالعات تاریخی نگاه دقیق‌تری به روش‌ها و ابزارهای مطالعات زبان‌شناسی داشته باشند. در مکتب‌هایی که به بررسی تاریخ نوین اروپا توجه دارند خواندن و مطالعه‌ی منابع مستند دوره‌ی رنسانس و انقلاب فرانسه که به هر حال نیاز به دانش زبانی خاصی دارد

ارتباط با جنبش‌های بزرگ سیاسی می‌پردازد. هدف در این رشته‌ها به مانند عرصه‌های دیگری که افراد خود را تاریخ‌دان می‌نامند، غالباً یافتن الگویی است برای نشان دادن اینکه چگونه از علل X و Y در فرهنگ‌های کاملاً متفاوت نتیجه Z حاصل می‌شود.^۸

آرلاتو سپس به این نتیجه می‌رسد که می‌توانیم زبان‌شناسی تاریخی - به عنوان یکی دیگر از شاخه‌های زبان‌شناسی - را یکی از رشته‌های علم تاریخ به شمار آوریم، چرا که «زبان‌شناسی تاریخی علم مطالعه تحول یک نهاد بشری یعنی زبان است و عوامل درونی و بیرونی که سبب تغییر زبان می‌گردند یا در آن تأثیر می‌گذارند را مورد بررسی قرار می‌دهد».^۹

در زمینه‌های پژوهشی علمی چون تاریخ و باستان‌شناسی بارها پژوهشگران به اسنادی برخوردند که به خطی ناشناخته و کاملاً فراموش شده نوشته شده بودند و به همین دلیل برای آنها قابل خواندن نبوده است. در این‌گونه موارد این پژوهشگران به فیلولوژیست‌ها (Philologists) مراجعه می‌کردند.

فیلولوژیست‌ها متخصص فقه‌اللغه می‌باشند. «آنها اسناد مکتوب را با توجه به بافت فرهنگی آنها، تعبیر و تفسیر می‌کنند».^{۱۰} آنها در روندی موسوم به رمزگشایی (decipherment)، نوشته‌ها و خط‌های کهن و فراموش شده را کشف رمز می‌کنند و می‌خوانند.^{۱۱} به هر حال به نظر می‌رسد موضوعاتی مانند خواندن کتیبه‌ها، دست‌نوشته‌ها و کشف رمز زبان‌های خاموش شده کهن، یا اصطلاحات مهجور قدیمی، استفاده از دست‌آوردهای زبان‌شناسی تاریخی را در تاریخ ناگزیر می‌سازد. به باور آرلاتو «در حال حاضر، ویرایش و تصحیح اسناد مکتوب اساسی‌ترین نقشی است که فیلولوژیست‌ها

در مطالعات زبان‌شناسی تاریخی برعهده دارند. اصطلاح اسناد در اینجا کلیه متونی را که بر روی سنگ، لوح‌های گلی، پوست، کاغذ و سایر اجسام نوشته شده‌اند دربرمی‌گیرد».^{۱۲} البته ذکر این نکته ضروری است که محتوای متن برای زبان‌شناس اهمیت زیادی ندارد. زیرا او به زبانی که مطلبی به وسیله آن بیان می‌گردد بیش از خود مطلب توجه دارد.^{۱۳} عکس این مطلب در مورد کار مورخ نیز صادق است؛ درواقع برای یک مورخ بیشتر محتوای متن و آنچه که درباره رویدادهای تاریخی در آن بیان شده حائز اهمیت است.

ازجمله مزایای اسنادی که زبان‌شناسان تاریخی به رمزگشایی و بررسی آنها می‌پردازند این است که آنها واقعیات و مواد تاریخی دست اول را به دست می‌دهند. اما اسنادی که تاریخ‌نویس سیاسی در دست دارد در بسیاری از موارد ممکن است تحت تأثیر نگرش‌ها و تعصبات شخصی تدوین گردیده باشند و اطلاعات آنها ناکافی و یا حتی تحریف شده باشد. در بعضی از متون تاریخی چون وقایع‌نامه‌ها نیز نگارنده آن ممکن است جهان‌بینی خود را دخالت دهد و وقایع را به گونه دیگری ثبت نماید. به طور کلی می‌توان گفت یافته‌های مربوط به پیشینه زبان بشری می‌تواند زوایای بسیاری از تاریخ بشر را روشن نماید. به گفته ایوانز «با این حال زبان نه تنها فعالیت‌های نیاکانمان را بازمی‌تاباند بلکه آنها را تأیید می‌کند و در یک چهارچوب خاص حفظ می‌کند. همچنین همانگونه که بعضی از زبان‌شناسان ادعا می‌کنند، زبان خود دارای یک زندگی پویا است. به گفته ایوانز تاریخ نوین در آکسفورد، در مفهوم بنیادین آن، جایگاه رشد اولیه زبان‌شناسی تطبیقی است.^{۱۴} بدین ترتیب ایوانز تلاش می‌کند تا رابطه متقابل تاریخ و زبان‌شناسی و نیاز پژوهشگران این دو رشته به آشنایی با یافته‌های دیگری در زمینه‌های علمی خود را بیان دارد. او در پایان سخنرانی خود اشاره می‌کند که رابطه زبان و تاریخ در هم

تئیده شده است. به اعتقاد او «زبان به عنوان ابزار ارتباط میان مورخ و خوانندگان، زبان به عنوان تأییدکننده دریافت‌های معتبر از گذشته؛ و زبان به عنوان کلید یک دیدگاه حقیقی جهانی از رشته ما [تاریخ] برای پژوهشگران تاریخ دارای اهمیت است. و از طرف دیگر «مواد ثبت شده تاریخی، اگرچه نیاز به دقیق‌ترین تفسیرها دارند، زمینه‌های بسیار بیشتری از آنچه که معمولاً زبان‌شناسان از آن آگاهند در اختیار آنها قرار می‌دهد».^{۱۵}

کتاب **زبان تاریخ و تاریخ زبان** در ۳۴ صفحه به چاپ رسیده است. در این نوشته کوتاه، مطالب بسیاری به طور فشرده مورد بحث قرار گرفته‌اند. خواننده علاقه‌مند با خواندن این کتاب با چشم‌اندازهای نوینی در مطالعه تاریخ آشنا خواهد شد. از جمله اندیشمندان بزرگی که در این نوشته از آنها یاد شده است می‌توان به **هردر، فیخته، همبولت، وینگنشتاین، چامسکی، سوسور** و بسیاری دیگر اشاره کرد. همچنین لازم به ذکر است که حجم بسیار گسترده‌ای از این کتاب شامل پانوشته‌هایی است که یا به ذکر منابع مورد استفاده پروفیسور ایوانز مربوط می‌باشند و یا منابع دیگری را که نویسنده در این زمینه مفید تشخیص داده است معرفی می‌نماید و یا مربوط به توضیحاتی است که نگارنده برای روشن‌تر شدن بعضی از موارد ذکر آنها را ضروری دانسته است. فشرده‌گی مطالب بیان شده در این کتاب در بعضی از موارد درک آنها را دشوار کرده است. از این رو رجوع به منابعی که در پانوشته‌ها به آنها اشاره شده است خواننده را در درک و گسترش مطالب مطرح شده یاری خواهد کرد. این نوشته را با نقل سخنی از ویل دورانت به پایان می‌بریم: «... هدف تاریخ یکپارچه کردن است، رویدادها و اشخاص در طول تاریخ دست به دست هم گام برمی‌دارند، قطع نظر از آنکه کدام یک از آنها علت و کدام یک معلول بوده است. تاریخ از رویدادها سخن می‌گوید، اما به زبان افراد».^{۱۶}

در قرن بیستم دو رویداد اثرگذار در زمینه مطالعات علمی شاهد بودیم. نخستین رویداد را می‌توان تخصصی شدن علوم نامید و دومین رویداد پدیدار شدن مطالعات میان‌رشته‌ای بود

پی‌نوشت‌ها:

۱. R. J. W. Evans, *The Language of Histors And the History of Language* (oxford: Clarendon Press, ۱۹۹۰), P. ۱.
۲. Ibid. P. ۴.
۳. Ibid. P. ۴.
۴. Ibid. P. ۴.
۵. Ibid. P. ۵.
۶. Ibid. P. ۱۱.
۷. Anthony Arlotto.
۸. آرلاتو، آنتونی: درآمدی بر زبان‌شناسی تاریخی، ترجمه یحیی مدرس، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۳، ص ۳۰۷.
۹. همان، صص ۳۰۸-۳۰۷.
۱۰. همان، ص ۳۶۰.
۱۱. همان، ص ۳۶.
۱۲. همان، ص ۳۷۰.
۱۳. همان، ص ۲۶.
۱۴. R. J. W. Evans. P, ۳۰.
۱۵. Ibid. P. ۳۶.
۱۶. دورانت، ویل و آریل: تاریخ تمدن: عصر ولتر، ترجمه سهیل آذری، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۹.